

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

132:2 • 2012

Politisk kultur i övergången från jordbruks- till industrisamhälle

MARTIN ÅBERG* *Karlstads universitet*

Erik Nydahl, *I fyrkens tid: politisk kultur i två ångermanländska landskommuner 1860–1930*, Mid Sweden University doctoral thesis 100 (Härnösand: Mittuniversitetet, Institutionen för humaniora 2010). 281 s. (Summary in English: Voting by income: the political culture of two Swedish municipalities, 1860–1930.)

Erik Nydahls avhandling *I fyrkens tid* tar avstamp i en omdiskuterad, om än relativt väl utforskad, fråga: hur formades svensk politisk kultur i övergången från jordbrukarsamhället till det moderna industrisamhället? Viktiga faktorer i det sammanhanget var att svensk industrialisering i många avseenden ägde rum utanför de framväxande storstadsregionerna, att jordbruksnäringen samtidigt spelade en fortsatt viktig roll under lång tid och att urbaniseringsprocessen internationellt sett var mera utdragen. Det nya med Nydahls avhandling ligger därför dels i hur författaren problematiserar ämnet, dels i valet av undersökningsområden: avsikten har varit att jämföra skillnader och likheter i fråga om Sveriges politiska modernisering i utpräglad industriella miljöer, respektive områden som behöll sin agrara prägel. Mera precis syftar avhandlingen till att studera fyrksystemets effekter på lokala maktrelationer i två ångermanländska socknar, Stigsjö ("böndernas kommun") och Ytterlännäs ("bolagens kommun") (s. 27, 53ff., 75ff.).

Framställningen avancerar via en teoretiskt orienterad framställning kring begreppen modernitet, politisk kultur, och makt. De två undersökningskommunerna ges en fyllig presentation. Själva analysen består därefter av två huvudsakligen kronologiskt orienterade block, vilka omfattar perioderna 1860–1900 respektive 1900–1940. Motiveringen till periodiseringen är smått klassisk: "[v]id 1900-talets början inleddes en period av politisk omdaning" i Sverige (s. 35). Källmaterialet omfattar i huvudsak fyra kategorier: respektive socknars kyrkoarkiv (med socken- och kyrkostämmoprotokol-

* Fakultetsopponent, prof. i historia

len); de båda kommunernas arkiv (med fyrktalslängder och stämmoprotokoll); landskontorets och landskansliets respektive arkiv för Västernorrland (med taxeringslängder och röstsammanräkningsprotokoll); samt en rad föreningsarkiv, knutna exempelvis till nykterhetsrörelsen.

Därmed vill jag framhålla att Nydahls avhandling är empiriskt välgrundad. Författarens iakttagelser vilar, så vitt jag kunnat bedöma, på gedigen grund. För att närmare kunna värdera dessa iakttagelser i termer av vetenskapliga forskningsresultat måste emellertid också avhandlingens teoretiska och metodologiska utgångspunkter diskuteras. På dessa punkter är jag kritisk. Motsvarande synpunkt gäller även somligt av formell karaktär i avhandlingen.

Jag börjar med några synpunkter på sistnämnda tema, närmare bestämt avhandlingens språkdräkt. Å ena sidan är avhandlingstexten bitvis välskriven. Författaren visar prov på språklig fallenhet. Å andra sidan framstår denna fallenhet som ännu något otuktad. Den version av texten som nu förmedlades till trycket borde ha genomgått ytterligare en redigering. Saken gäller Nydahls förkärlek för färgstark metaforik, mot vilken jag reser två invändningar. Bilder i stil med "den kapitalistiska människan" eller "brytpunkten mellan en konservativ eller frisinnad nykterhetskompass och en socialistisk nykterhetskompass" (s. 20, 147) är, för det första, tillkrånglade, abstrakta och oklara till syfte och innebörd; de är vidare varken konkreta eller träffsäkra. Pärlan i sammanhanget är den märkliga omskrivningen av den ekonomiska utvecklingen i sågverkskommunen Ytterlänns under 1870-talet: "dess ekonomiska muskler svällde som på en dopad kroppsbyggare." (s. 247). När det, för det andra, gäller formuleringar som "[h]ellre en kyrkvård som kunde agera byggmästare än en som svansade framför altaret" eller karaktäristiken av "[d]e penningstinna herrskapen i Nylandstrakten" och huruvida de kände sig "överkörda av bruksägarna i Bollsta" eller inte (s. 75, 105; 129, not 96; 134, not 216), är det för en läsare svårt att avgöra huruvida formuleringarna är nära referat av källmaterialet eller författarens egna värderingar av sakförhållandena. Vilket framgår inte, varken av sammanhanget i brödtexten eller av notapparaten. Poängen är att den här typen av formuleringar bör användas med återhållsamhet eller inte alls i en avhandlingstext. Antalet rena slarvfel och korrekturmissar i avhandlingen får däremot sägas ligga på en acceptabel nivå.

Temat för avhandlingen är som sagt politisk modernisering, såsom den speglas av utvecklingen i två Norrlandssocknar under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Därmed ges en rad fruktbara ingångar, något som också märks i fråga om hur Nydahl formulerat sina frågeställningar. De är sex till antalet och behandlar, i tur och ordning: a) hur skogsbolagen hanterade sin genom fyrksystemets införande nyvunna, politiska makt; b) hur den sociala och

politiska oron i samhället under 1900-talets början ”märktes /.../ i den lokala politiken”; c) vilka ”praktiska konsekvenser ute i kommunerna” som 1919–21 års författningsreform fick; d) hur förtroendemannens roll förändrades av den expanderande, kommunala verksamheten mellan 1860 och 1930; e) hur det kommunala livet gradvis blev föremål för partipolitisering under denna period; samt f) vilken betydelse som ”övergången från direkt till representativt styre” hade ”i fråga om krav och förväntningar på förtroendemännen”. Medan de tre första frågeställningarna riktas mot kommunpolitikens maktaspekter, utgör frågan om förtroendemannaskapets förändringar kärnan i de tre senare frågorna. Till de sex frågeställningarna knyts ett antal underfrågor, till exempel om den utsträckning i vilken ”myndiga och skattebetalande kvinnor” kunde utnyttja sin rösträtt och hur det gick till ”då socialdemokratin tog steget in i sockenstugor och kommunalrum” (s. 28–30).

Det ligger i sakens natur att alla dessa frågor inte låter sig undersökas fullt ut inom ramen för en och samma avhandling. Exempelvis ges den genusaspekt som antyds i frågeställningarna inte något större utrymme i undersökningen. De sex huvudfrågorna överlappar också delvis varandra. Rent logiskt utgör exempelvis frågorna (a) och (c) delmängder av den mera allmänt formulerade frågan (b), givet att vi accepterar författarens utgångspunkt att det tidiga 1900-talet innebar en politisk-kulturell brytningstid. Att denna brytningstid ledde till politiska med flera konsekvenser i lokalsamhället implicerar de mer preciserade delfrågor som riktas mot (a) skogsbolagens maktposition och (c) konsekvenserna av författningsreformen. Det går givetvis att strukturera problematiken på andra sätt. Poängen är att författaren borde ha reducerat antalet huvudfrågeställningar och renodlat dem på ett tydligare sätt. En sådan precisering hade skärpt framställningens fokus.

Teoretiskt tar frågeställningarna avstamp i en diskussion om modernitet, politisk kultur och makt. Diskussionen kring Anthony Giddens och Reinhart Kosellecks syn på modernitet fungerar som introduktion till tematiken. Det jag ställer mig frågande till är hur författaren presenterar delar av forskningen och teoribildningen kring politisk kultur. Nydahl gör gällande att uppmärksamheten kring Robert D. Putnam (”1990-talets samhällsvetenskaplige guru”, som han karaktäriseras i avhandlingen) och forskningen kring socialt kapital och tillit lett ”till att politisk kultur kommit att uppfattas som synonymt med ett ställningstagande för *det civila samhället* som en nödvändig förutsättning för uppbyggnad och konsolidering av ett stabilt demokratiskt samhälle” (s. 24f.). För att belägga påståendet ges en kortare precisering av vad socialt kapital är samt en allmänt hållen referens till två av Putnams egna arbeten (s. 48, not 36). Det är tveksamt i fall de statsvetare som Nydahl nämner, inklusive Putnam själv, skulle instämma i hans karaktäristik av forskningsläget. När Putnam i början av 1980-talet höll på med

förarbetena till sin sedermera berömda studie av Italien, beskrev han och hans italienska kollegor mycket riktigt problematiken i termer bland annat av "politisk kultur".¹ Utgångspunkten var rimlig. Men i den färdiga boken, *Making democracy work* från 1993, hade Putnam bytt terminologi.² Det han studerade var en delmängd av de värderingar, normer och sociala praktiker som förvisso kan ingå som delar av en politisk kultur – "socialt kapital" – men som inte definitionsmässigt är synonyma med "politisk kultur". En viktig utgångspunkt för Putnams definition var tvärtom sociologen James S. Colemans transaktionskostnadsteoretiska modeller.³

Mot bakgrund av den begränsning som Nydahl anser sig finna hos Putnam tar han istället avstamp i den bredare bestämning av begreppet som nyss antydde, huvudsakligen med hjälp av statsvetaren Øivind Østerud (s. 25). Begreppet fixeras därefter, med utgångspunkt i Giddens, till att beteckna regler och resurser. "Reglerna är begränsande för aktörens handlingsutrymme. Resurserna är möjlighetsskapande. Genom att ständigt upprepas i fysisk handling reproduceras och omformas dessa regler och resurser på ett kollektivt plan, vilket ger upphov till hela system av beteendenormer som stagar upp och skänker innehåll och mening åt vår tillvaro." (s. 26). Samtidigt uppmärksammar Nydahl inte den internationella historiska forskningen, bland annat kring den franska revolutionen, som på 1980-talet utgick från och vidareutvecklade analysbegreppet i just den riktningen.⁴

Poängen är, för det första, att andra forskare och forskningslägen skall återges på ett så rättvisande och utförligt sätt som möjligt i vetenskapliga framställningar. För det andra reser operationaliseringen av politisk kultur den obesvarade metodfrågan om hur det i analysen är möjligt att särskilja allmänna drag i den politiska kulturen från de specifikt lokala som Nydahl är intresserad av. I kombination med de alltför allmänt formulerade frågeställningarna leder omständigheten, för det tredje, fram till en viss tvetydighet i delar avhandlingens slutdiskussion. Ett exempel på det är det i och för sig intressanta avsnitt där tendenserna till partipolitisering av den kommunala arenan i Stigsjö diskuteras. Apropå frågan om så kallad samlingslista

1. Robert D. Putnam, Robert Leonardi, Raffaella Y. Nanetti & Franco Pavoncello, "Explaining institutional success: the case of Italian regional government", *American political science review*, 77:1 (1983), s. 55–74.

2. Robert D. Putnam, *Making democracy work: civic traditions in modern Italy* (Princeton 1993).

3. James S. Coleman, *Foundations of social theory* (Cambridge 1990).

4. Se t.ex. Kendall L. Baker, Russel J. Dalton & Kai Hildebrandt, *Germany transformed. political culture and the new politics* (Cambridge 1981); Keith M. Baker, *Inventing the French Revolution: essays on French political culture in the eighteenth century* (Cambridge 1990); Eckhart Hellmuth, "Towards a comparative study of political culture: the cases of late eighteenth century England and Germany", i dens. (red.) *The transformation of political culture: England and Germany in the late eighteenth century* (Oxford 1990) s. 1–38.

i kommunen blir den politiska kulturen något som förklarar utvecklingen, inte det som enligt avhandlingens syfte skall förklaras: "Mycket talar för att förklaringen [till varför en samlingslista lanserades] snarast måste sökas i den politiska kulturen." (s. 192). Låt vara att problematiken förknippad med politisk kultur givetvis involverar tydliga inslag av växelverkan; framställningen är ändå något förvirrande när läsaren försöker föreställa sig frågan i termer av orsak och verkan.

Problem av det här slaget har bäring på min andra huvudinvändning, det vill säga författarens metoddiskussion. Den är bristfällig. Till att börja med hade det varit klokt av Nydahl att tydligare diskutera de kategorier och indelningar som tillämpas i avhandlingens tabell- och diagrammaterial. Av vilket skäl räknas exempelvis yrkesgrupperna "postförare" och "chaufför" som "hantverkare" (diagram 10, s. 202)? Förtydliganden rörande sådana kategoriseringar, liksom en tydligare introduktion till fyrkssystemet, hade utan större svårighet kunnat infogas i löpande text. Det sistnämnda hade varit behjälpligt exempelvis vid läsningen av åter andra tabeller i framställningen (tabell 1, s. 45; tabell 3, s. 59f.). En i sammanhanget mera allvarlig invändning rör emellertid avhandlingens jämförande ambition.

Att det är två Norrlandssocknar som står i fokus för uppmärksamheten är tydligt. I avhandlingens inledning slås först fast att undersökningen "är utformad som en komparativ fallstudie" (s. 16). Därefter framhåller Nydahl, i presentationen av undersökningsområdena, följande: "[a]vhandlingens design bygger som tidigare nämnts på ett 'mest olika'-upplägg" (s. 43). Dessa två kategoriseringar riktar emellertid avhandlingen åt två olika håll, en omständighet som inte kommenteras. En jämförande fallstudie kan, som bland andra Marc Bloch framhållit, förvisso inriktas mot att förklara det ensartade och historiskt unika.⁵ Jag misstänker också att det egentligen är detta som författaren avsett, bland annat genom att ta omvägen via Gadamer och vikten av att förstå "helheten genom det enskilda" och vice versa (s. 46). Men det är någonting annat än vad som signaleras av uttrycket "mest-olika"-upplägg. Snarare än att betona det unika är sådana komparationer inriktade på att, så långt möjligt, pröva mera generella orsaksförklaringar.

Författaren diskuterar emellertid inte skillnaden bakom dessa olika strategier för jämförande analys. Inte heller diskuteras logiken bakom så kallad "mest olika-design" eller vad han i så fall betraktar som beroende respektive oberoende variabler i sammanhanget. Poängen med en "mest olika-design" är givetvis att jämföra fall som är så olika varandra som möjligt men som delar en vetenskapligt relevant likhet (beroende variabel). Analysen handlar

5. Marc Bloch, "Toward a comparative history of European societies", i C. Lane & J. C. Riemersma (red.) *Enterprise and secular change. readings in economic history* (London 1953 [1928]) s. 507–515.

därefter om att identifiera ytterligare likheter (oberoende variabler) som kan förklara den observerade likheten. Utförd på ett antal stort fall kan "mest olika-design" – i likhet med "mest lika-design" – användas för att pröva generaliserande hypoteser om till exempel politisk modernisering. Utförd på få fall, som ofta bland historiker, är resultatens generaliseringsgrad betydligt lägre; möjligen bör då ansatsen tydligare formuleras i termer av att forskaren undersöker sina fall med sikte på att formulera nya hypoteser för fortsatt prövning. Alternativt kan analysen drivas ett steg till i denna riktning och i stället utformas med avsikt att förklara det historiskt unika och ensartade. Jag tror som sagt att det är det sistnämnda som Nydahl egentligen avsett att göra, snarare än att följa en forskningsdesign som bygger på "mest olika-design", men det är givetvis ingenting som skall överlåtas åt en läsare att gissa sig fram till. Sådana vägval, och hur de motiveras och tydliggörs, påverkar förutsättningarna för värderingen av avhandlingens resultat.

Omständigheten att utvecklingen i bolagens kommun Ytterlännäs huvudsakligen följde "de linjer som under samma tid går att se i politiken på nationell nivå" är visserligen intressant, likaså resultatet att böndernas kommun Stigsjö "tog andra vägar men fångades till slut in i den nya tiden" (s. 258). Men de utgör samtidigt ganska allmänt hållna observationer. Notera också att formuleringen trots allt skvallrar om ambitionen att kunna generalisera med utgångspunkt i de två fall som valts för studien. En tydlig positionering av forskningsuppgiftens utgångspunkter och genomförande hade varit nödvändig för att det skulle vara möjligt att värdera resultaten i förhållande till ett tänkt, nationellt genomsnitt men även andra lokala förhållanden. Först mot en sådan bakgrund skulle poängen med avhandlingens slutkläm framgå tydligare: "Poängen [*sic*] med denna avhandling har således inte varit att visa hur nationell politik förmedlades till lokal nivå, utan hur den lokala politiken skapte den nationella." (s. 259). Det intressanta faktum att ekonomiska konjunkturskiftningar i så hög grad påverkade förutsättningarna för bolagens fyrkvälde är däremot ett viktigt avhandlingsresultat.

De brister som påtalats drar ned helhetsintrycket av Erik Nydahls avhandling. Det är synd. *I fyrkens tid* är samtidigt en infallsrik och ambitiöst upplagd avhandling. Och möjligen är det kanske just ambitionsnivån som utgör en del av problemet. *I fyrkens tid* är, sett till arbetsinsats, ett exempel på hur avhandlingar oftast såg ut före genomförandet av det nuvarande studiefinansieringssystemet för doktorander. Men avhandlingen gick nu till tryck, inte efter sex eller sju års forskarutbildning, utan producerades inom ramen för de föreskrivna fyra årens studietid. I förlängningen reser det mera allmänna följdfrågor om vilka gränser den nuvarande strukturen för forskarutbildning sätter för hur avhandlingsämnen mejslas fram och avgränsas, frågor som berör hela historikersamfundet.

Trots de invändningar av teoretisk och metodologisk art som framförts här, är *I fyrkens tid* samtidigt ett övertygande gesällprov med avseende på författarens arbetsinsats och förmåga att kunna göra intressanta iakttagelser på grundval av ett rikhaltigt arkivmaterial. I den meningen utgör avhandlingen ett arbete som är väl värt att läsa och förhålla sig till.